

KAPITEL 3.

Kommunikation, samspel och lek

Alla har behov av att förstå och att känna sig förstådda. Alla behöver få uppleva: Jag är någon. Jag vill. Jag kan.

Hjärnskadan hos personer med flerfunktionsnedsättning orsakar nedsatt motorik, intellektuell förmåga och ofta nedsatt syn, hörsel och andra sinnesfunktioner. Denna kombination medför starkt begränsad förmåga att ta till sig information och att meddela sig. Funktionsnedsättningarna försvårar för personen att förflytta sig, kommunicera och skapa relationer för att utveckla sin egen identitet.

Alla är olika men ändå också lika

En programgrupp för flerfunktionsnedsättning fanns tidigare inom habiliteringen i Uppsala. De arbetade målmedvetet för att utforma habiliteringen på ett bra sätt för barn och vuxna med flerfunktionsnedsättning. I sin skrift *Alla är olika men ändå också lika* skrev de bland annat:

Varje enskild person med flerfunktionsnedsättning har sin livshistoria, och bär med sig sina erfarenheter. Barn, ungdomar och vuxna med flerfunktionsnedsättning har samma behov som alla andra att känna trygghet, bli omtyckt för den man är och bli bemött på den nivå som man befinner sig. Personer med flerfunktionsnedsättning kan själva inte återge och beskriva sin livssituation. Omgivningen blir mycket betydelsefull när det gäller att tolka och tyda viljetryningar och intentioner.

Vi som möter personer med flerfunktionsnedsättning får inte alltid tydliga signaler tillbaka, då vi på olika sätt tar kontakt. Det betyder inte att kontakten är oviktig. Intrycken via syn, hörsel, lukt, smak och känsel kan vara begränsade eller avvikande. Men det är viktigt att få delta i aktiviteter som stimulerar sinnena som upplevelser av vädrets växlingar och dofter från köket vid matlagning.

Man kan behöva hjälp med att uppleva sinnesstämningar och känslor som glädje och ilska. Med omgivningens stöd, vad gäller kroppslig omvårdnad och stimulerande inslag i vardagen, ges personer med flerfunktionsnedsättning en trygg och meningsfull tillvaro.

En person med flerfunktionsnedsättning saknar i regel verbalt språk och signalerar mer med kroppen och med sina olika känslor och viljetryningar. Förutsättningar för att utveckla en god kommunikation är att föräldrar med stöd och vägled-

ning av erfaren personal tidigt försöker upptäcka, tolka och förstärka de subtila signaler barnet ger. Genom att ge barnet stimulans och bekräfta barnets signaler utvecklas ett samspel där barnet lär sig att signalera på olika sätt.

Även den vuxne som fungerar på en tidig utvecklingsnivå har begränsad förmåga till de komplicerade processer i hjärnan som behövs för att tolka och bearbeta information. Personer med flerfunktionsnedsättning har ofta starkt nedsatta sinnes- och tolkningsfunktioner och reagerar långsamt. Kommunikationen måste därför ske med konkreta stimuli, med uppmärksamhet på små subtila uttryck och med tid att invänta reaktionen. Detta kräver uthållighet och lyhördhet.

AKK, Alternativ och Kompletterande Kommunikation

Ofta krävs en speciellt tillrättalagd pedagogik som är anpassad till individens förmåga. Tänkandet är konkret och invanda rutiner skapar trygghet och en förväntan om vad som ska komma att hända. Använd konkreta föremål som signalerar vad som ska komma: en sked för att äta, baddräkt för att bada eller något som luktar eller låter. Föremålen blir symboler för aktiviteter och ska ge trevliga, intressanta eller behagliga upplevelser för att locka till aktivitet.

Många med flerfunktionsnedsättning har förmåga att utveckla sin kommunikation med hjälp av AKK, Alternativ och Kompletterande Kommunikation. AKK ger möjligheter att kommunicera när personen inte har vanligt talat språk. Det kan innebära tekniska hjälpmedel, bilder, tecken som stöd, föremål med mera, och tar tid att lära sig precis som det talade språket. För en ny assistent kan det ta uppemot ett år att lära sig tyda personens subtila signaler. Och det är svårt att beskriva och överföra den kunskapen, den måste erhållas i samspelet med den man assisterar. Därför är det så viktigt med kontinuitet.

Motivation

är drivkraften till våra handlingar och ska utnyttjas för att skapa en lustfylld tillvaro. Den kan också locka till en aktivitet som gör att funktioner tränas upp eller hålls igång. Lusten att göra saker är den drivkraft som måste utnyttjas. Det gäller att omgivningen är lyhörd.

Tekniska hjälpmedel

Tekniska hjälpmedel finns i dag i allt större utsträckning och kan anpassas till varje individ. Det kan gälla bilder eller olika digitala hjälpmedel med inspelat ljud eller tal. Dessa hjälpmedel kan leda till ökad delaktighet för personen med flerfunktionsnedsättning, som får möjlighet att kunna påkalla uppmärksamhet eller göra aktiva val. *Logoped* och *specialpedagog* är viktiga i utprovningsen och uppföljningen. Vilket hjälpmedel man väljer är beroende på personens förmåga att förstå orsak och verkan. Kom ihåg att det tar tid att öva in ny teknik. Uthållighet, tro på individens möjlighet och omgivningens vilja att stödja är centrala.

Sensorik

handlar om vad vi kan uppleva med våra fem sinnen, syn, hörsel, känsel, smak och lukt. Det är viktigt att uppmärksamma eventuell överkänslighet för sinnesintryck. Många uppvisar känslighet för beröring, främst lätt beröring, snabb rörelse eller lägesförändringar, så kallad gravitationsosäkerhet, eller överkänslighet för lukt och smak, ljud och ljus. Sinnesintrycken kan tolkas annorlunda i den skadade hjärnan med resultat att upplevelsen blir förvirrande, meningslös eller till och med obehaglig. Det är viktigt att känna till detta för att samspelet ska fungera. Mer om syn och hörsel i [kapitel 12](#).

Det finns många tips om att uppleva med alla sinnen. En sammanfattning av ett idéhäfte om att uppleva naturen med alla sinnen tillsammans med personer som har svåra funktionsnedsättningar finns i [länk 1](#).

Lek – Se möjligheter, inte hinder

I lek kan man i viss mån öva upp sinnesförmågor. Med sånger och tillhörande rörelser kan man locka fram aktivitet och samtidigt ge sinnesträning och en glad upplevelse. Man kan även hos dem på mycket tidig utvecklingsnivå i ansiktsuttryck avläsa förväntan på vad som kommer att hända då situationen är invand. Men för de riktigt överkänsliga sker det ofta ingen habituering (tillvänjning), ett obehagligt stimulus förblir obehagligt även under och efter ”träning”.

Det behövs mycket stöd till lek och därför kommer här ett avsnitt om lek med barn som har flerfunktionsnedsättning ursprungligen skriven av specialpedagog Gerd Edgren, Uppsala:

Alla barn behöver leka. Lek är inlärning

Många föräldrar till barn med flerfunktionsnedsättning upplever det svårt att delta i föräldragrupper och barngrupper för att barnets svårigheter blir så tydliga jämfört med andra barn. Det är först tillsammans med andra familjer i samma situation som man känner sig förstörd. (Broberg 2010) I gruppverksamheter för barn med flerfunktionsnedsättning har de inte bara fått tips utan även upplevt att de genom gruppverksamheten blivit hjälpta att se sina barns möjligheter och förmågor. Även samhällets bristande kunskap och förståelse kan göra det svårt på BVC och i andra sammanhang där man har rätt att förvänta sig kunskap.

Det har visat sig framgångsrikt att utveckla mötesplatser för barn, familj, assistenter och personal. Varje grupp tillfälle inleds med för barnen anpassade sång- och rörelselekar. Därefter kan varje barn välja mellan flera olika sinnesstimulerande aktiviteter, som till exempel ett vitt rum med olika ljuseffekter, ligga i en musik-

KAPITEL 3.

bädd eller i ett bollbad. Både ljus och ljud kan ofta styras av kroppsrörelser eller touchkontakter och barnet får både sinnesstimulans och feedback genom sina egna rörelser. Samtidigt med barnens aktiviteter handleds föräldrar och nätverk om vikten att skapa sinnesstimulerande aktiviteter för barnen i syfte att påverka barnens välmående och utveckling.

Det är viktigt med kartläggning för att kunna möta barnet och ge utmaningar på rätt nivå. Kartläggningen ger kunskap om utvecklingsfas. Oavsett vilken teoretisk utgångspunkt man har, betonas det sociala samspelet. Genom upprepning och rutiner skapas trygghetskänsla och genom repetitiva lekar lär sig individen successivt att känna förväntan och att kunna påverka omgivningen.

Viktiga omgivningsfaktorer:

- Ge möjlighet att lyckas delta i en lek- och samspelssituation.
- Gynnsamma utgångslägen gällande att sitta och stå och bra huvudkontroll
- Ge barnet/den vuxne möjlighet att välja aktivitet
 - Att välja mellan två leksaker och låta sakerna byta plats efter ett tag
 - Tänk alltid på att placera föremålen i ett gynnsamt läge så att det finns förutsättningar att delta i en lek med andra barn
- Föräldern, assistenten eller annan vuxens deltagande är en förutsättning för att lek och utveckling ska kunna ske för personen med flerfunktions nedsättning.
- Kom ihåg att andra barn är goda inspiratörer till lek och samspel.
- Viktigt att svaga signaler från personen uppmärksammas och tolkas av omgivningen
- Intresse är viktiga motivationsfaktorer och den bästa drivkraften

Intresseinventering

- Att beskriva starka sidor kan ge idéer om vad som kan motivera att lära nya saker.
- En händelsedagbok hjälper till att beskriva aktiviteten, varför den lyckades eller inte lyckades
- Vilka sinnesintryck ökar vakenheten/minskar, minskar vakenheten, lugnar, roar?
- Hur visar barnet glädje, nöjdhet och vad som inte är bra?
- Känna igen röster? Vilken reaktion väcker det?
- En och samma aktivitet kan väcka olika sinnen.
- Förbered personen på vad som ska hända till exempel genom symboler, bilder, röst.

Sammanfattning av text skriven av Gerd Edgren, specialpedagog. Håll utkik på Nkas webb så kommer mer tips. Du kan hitta mer kommunikations- och samspelslekar i länkarna:

Lek och stimulans, en film med konkreta tips om lek och anpassning av leksaker.

Bara fantasin sätter gränser. [Länk 2.](#)

Aktiviteter och lekar som utvecklar samspel på tidig utvecklingsnivå PP av Gerd Edgren. [Länk 3.](#)

Kommunikation i lek och aktivitet. Tips för Big Mac och Step by step. [Länk 4.](#)

Kom igång filmer med tips och glada lekar. [Länk 5.](#)

LÄS MER

AKK och konkreta tips till tidiga insatser för kommunikation. [Länk 6.](#)

Se mig! Hör mig! Förstå mig! Winlund, G., Rosenström Bennhagen, S. (2004). ALA-rapport 97/959. Kan beställas från FUB.se.

TAKK: tecken som alternativ och kompletterande kommunikation, Heister-Trygg, B. (2010). Beställning: Södra Regionens Kommunikationscentrum. ISBN 978-91-633-6859-2. Kan beställas från solcentrum.se

Ögonstyrda samtalsapparater, [webbinar med Helena Tegler. Länk 7.](#)

JAG är med! Om personlig assistans och barns delaktighet i familjeaktiviteter. [Länk 9](#)

Vi är med. [Länk 10](#)

Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) i teori och praktik, Boel Heister Trygg, Ida Andersson, Hjälpmedelsinstitutet, 2009.

KAPITEL 3.

Det naere språket, Språkmiljö för människor med multifunktionshemming, Yurid Horgen, Universitetsforlaget Oslo, 2006.

Multifunktionshemming, Livsufoldelse o Laerning, Turid Horen, Knut Slåtta red Anita Gjermestad, Universitetsforlaget 2010.

Avhandling

Social interaction Involving Non-speaking Children with Severe Cerebral Palsy and Intellectual Disability. The role of communication partners and speech generating devices. Helena Tegler, logoped MD.

Broberg, M (2010) Expectations and reaktions to disability and normalit experienced by parents of children with intellectual disability. Child, care, health and development.

Rensfeldt Flink, A., Åsberg Johnels, J., Broberg, M., & Thunberg, G. (2020). Examining perceptions of a communication course for parents of children with profound intellectual and multiple disabilities. International Journal of Developmental Disabilities, 1-12.

Examining perceptions of a communication course for parents of children with profound intellectual and multiple disabilities, Anna Rensfeldt Flink, Jakob Åsberg Johnels, Malin Broberg, Gunilla Thunberg.

Signe Toner <https://www.avhandlingar.se/avhandling/ba22500ed8/>

Helena Wandin <https://www.avhandlingar.se/om/Helena+Wandin/>

Länkar kapitel 3.

1. <https://anhoriga.se/anhorigomraden/flerfunktionsnedsattning/vardagsliv/lek-och-fritid/upplev-naturen-tillsammans/>
2. <https://anhoriga.se/nkaplay/flerfunktionsnedsattning/kvalificerad-omvardnad/lek--stimulans/>
3. <https://anhoriga.se/globalassets/media/dokument/stod--utbildning/webbinarier/aktiviteter-och-lekar-som-utvecklar-samspel-pa-tidig-2014-2.pdf>
4. <https://anhoriga.se/globalassets/media/dokument/nka-play/flerfunktionenedsattningar/kvalificerad-omvardnad/forslag-pa-aktiviteter-med-2014.pdf>
5. <https://regionuppsala.se/infoteket/hitta-tips-och-verktyg/tidig-intervention/kom-ig-ang-med-kommunikation/>
6. <https://regionuppsala.se>
7. <https://www.anhoriga.se/stod-och-kunskap/webbinarium/webbinarier-2020/ogonstyrda-samtalsapparater/>
8. <http://anhoriga.se/Global/FFN/dokument/delaktighet/Barns%20delaktighet-boken%20web.pdf>
9. <https://anhoriga.se/globalassets/media/dokument/publicerat/kunskapsoversikter/barns-delaktighet-boken-web.pdf>
10. <https://anhoriga.se/metoder-och-verktyg/anhoriga-till-personer-med-flerfunktion-snedsattning/viarmedpaketet/>